

Формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога: обґрунтування психолого-педагогічних умов

Анна ШАПОШНІКОВА,

старший викладач кафедри практичної психології НПУ імені М.П. Драгоманова

На сучасному етапі державотворення у контексті євроінтеграційного поступу України, модернізації освітньої галузі з урахуванням вимог Болонського процесу, а також технологічного прогресу засобів виробництва актуалізується проблема формування професійної компетентності майбутнього фахівця, зокрема практичного психолога. Багатомірність впливів на процес становлення професіонала, на нашу думку, потребує пошуку оптимальних шляхів вирішення завдань теоретико-методологічної підготовки фахівця певного профілю. На це спрямований, зокрема, сучасний Галузевий стандарт вищої освіти України щодо підготовки практичних психологів, який передбачає опанування студентами трьох видів задач професійної діяльності: професійних, соціально-виробничих та соціально-побутових [2].

Мета нашого дослідження – визначення найважливіших психолого-педагогічних умов формування професійної компетенції майбутніх практичних психологів у контексті реалізації Галузевого стандарту вищої освіти. Воно здійснювалося з опорами на аналіз літературних джерел, а також практичний досвід автора щодо викладацької діяльності у вищій школі й участі у позанавчальній роботі зі студентами психолого-педагогічного профілю.

Упровадження компетентнісного підходу до реалізації змісту Галузевого стандарту вищої освіти актуалізувало широке коло наукової проблематики, пов'язаної з психолого-педагогічними детермінантами забезпечення формування професійної компетентності. Розглядаючи поняття «компетентність», зазначимо, що дослідники (В.Бондар, І.Зимня, І.Зязюн, І.Шапошнікова, О.Хуторський та ін.) розуміють його як системну властивість засвоєних знань, умінь та навичок професійного змісту, що реалізується у процесі вирішення завдань діяльності. Специфікою розвитку професійних компетенцій практичного психолога є їхня зумовленість особистісними особливостями майбутнього фахівця [5; 9]. Професійна етика практичного психолога, на думку Н.Пов'якель, потребує високого рівня розвитку морально-етичних інстанцій, соціально-психологічної відповідальності, емпатійності, толерантності до фрустрацій, конгруентності та інших особистісних властивостей, що пов'язані з ефективністю та безпечністю надання психологічної допомоги різним групам населення [5].

У наукових працях обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування професійних компетентностей, що особливо значущі для

реалізації виробничих функцій діяльності практичного психолога у закладах освіти: *комунікативної* (С.Демченко, Н.Завіниченко, Є.Кузьмін, С.Макаренко, Т.Ніколаєва, Є.Сидоренко), *інформаційної* (Н.Насирова, С.Сисоєва), *соціально-психологічної* (С.Архипова, І.Кох, Л.Лепіхова, Л.Петровська), *психологічної* (А.Деркач, В.Зазикін, Л.Мітіна), *життєвої* (С.Литвин-Кіндратюк, Л.Сохань, І.Єрмаков) тощо.

Проблеми підвищення рівня професійної підготовки практичних психологів досліджували О.Бондаренко, Л.Долинська, В.Панок, Н.Пов'якель, Ю.Приходько, Л.Карамушка, С.Максименко, В.Семиченко, Н.Чепелева, Т.Яценко та ін. На основі аналізу науково-методичного доробку сучасних українських учених психолого-педагогічні умови підвищення ефективності підготовки сучасного фахівця-психолога можна розглядати за трьома групами: психолого-акмеологічні, технологічні, організаційно-методичні.

Психолого-акмеологічні умови підготовки фахівця розглядалися в працях А.Бодальова, О.Деркача, Н.Кузьміної та ін. До цієї групи умов Н.Кузьміна відносить потребу в навчальних досягненнях, високі професійно-особистісні орієнтири розвитку, В.Зазикіна – високий рівень саморегуляції, вміння приймати рішення, В.Шадріков – створення та розширення можливостей творчої самореалізації студента у різних науково-професійних видах діяльності, а також рівень мотивації досягнення та соціальний престиж діяльності [3].

Розроблення науковцями акмеологічних принципів організації навчання у вищій школі стосується як організації навчального процесу, так і позааудиторної навчально-виховної діяльності студентів,

оскільки підготовка фахівця не обмежується часом, а значною мірою переходить у площину самостійної діяльності та групової взаємодії щодо різних видів позааудиторної роботи. Зокрема, кафедра практичної психології НПУ імені М.П. Драгоманова системою підготовки практичних психологів охоплює організацію дискусійних клубів, ко-терапевтичних та супервізійних сесій, проблемних груп з питань професійного самовизначення тощо. Ця робота дозволяє виходити за межі змісту навчального матеріалу та зосереджуватися на особистісно-значущих проблемах професійного становлення студентів.

Психолого-акмеологічною умовою продуктивності групових форм навчально-професійної взаємодії, на думку Е.Сидоренко, є професійно-особистісна та індивідуально-психологічна компетентності тренера [6]. Професійна етика вимагає від випускника володіння не лише технологічністю вирішення типових завдань діяльності, а й високого рівня сформованості особистісних передумов професійної діяльності. Особистість викладача, що відображає акмеологічні цінності професійного становлення і життєтворчості (відкритість до змін, відповідальність, пошук творчих рішень, успішність у подоланні конфліктних ситуацій тощо), стає своєрідним взірцем наслідування для студентів-психологів.

Реалізація психолого-акмеологічних умов формування професійної компетентності знаходить своє відображення у контексті підготовки конкурентоспроможного фахівця. За визначенням В.Бондаря, конкурентоздатність випускника – це стійка особистісна властивість свідомо і творчо реалізувати професійну компетентність на достатньому рівні оволодіння професійно-необхідним змістом [1]. За результатами анкетування випускників визначено, що високий рівень фахової підготовки, розвитку професійних здібностей, інтелектуальних якостей не є гарантією ефективної самореалізації майбутнього практичного психолога. Успішна професійна самореалізація пов'язана зі здатністю гнучко адаптуватися до умов суспільного середовища і потреб ринку праці, вступати у конкурентну боротьбу за визнання оточуючими власної професійно-особистісної позиції та високого рівня кваліфікаційних умінь. Спираючись на розуміння такого психолого-педагогічного механізму навчальної діяльності, як наслідування, вважаємо, що найбільш значущою психолого-акмеологічною умовою формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога є спілкування студентів з успішними у професійній діяльності фахівцями.

Технологічні умови забезпечення реалізації завдань формування професійної компетентності психолога-фахівця передбачають впровадження інтерактивних технологій навчання. Психолого-педагогічною детермінантою їх ефективності є цілеспрямоване використання потенціалу суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Реалізація технологічних умов забезпечує

підготовку та перевірку рівня готовності до виконання професійних завдань діяльності випускника.

Обґрунтування ефективності інтерактивних технологій навчання представлено в працях Л.Анциферової, І.Бурлакової, Ю.Варданяна, І.Дубровиної, І.Зимньої, С.Максименко, Н.Пов'якель, Л.Сохань, Н.Чепелевої та ін. Вчені вказують на залежність якості фахової підготовки від застосування інтерактивних за формою організації навчання технологій [4; 6; 8; 10]. Зважаючи на важливість комунікативної компетентності щодо підготовки практичного психолога, суб'єкт-суб'єктна за характером та професійно орієнтована за змістом взаємодія викладача зі студентом, на нашу думку, є головною психолого-педагогічною передумовою формування професійної готовності практичного психолога.

Організація начального процесу на засадах інтерактивного навчання передбачає діалогічне спілкування між викладачем та студентом з метою передачі досвіду реалізації типових завдань діяльності та розвитку професійно необхідних особистісних якостей. Проблеми впровадження інтерактивних технологій у систему вищої професійної освіти досліджували О.Комар, О.Пометун, Л.Пироженко, В.Юдін, К.Фопель та ін.

Основу інтерактивних методів навчання становлять психологічні детермінанти особистісно-професійного розвитку. Групова динаміка, внутрішньо-груповий статус, зворотний зв'язок учасників групи, колективна рефлексивна діяльність обумовлюють формування професійної самооцінки, самосвідомості, комунікативної компетентності, сприяють розвитку самостійної творчої діяльності та формують навички реалізації професійної етики у поведінці. За результатами нашого дослідження, тренінгові технології як вид інтерактивних дозволяють суттєво посилити практичну підготовку майбутніх психологів та фахівців інших галузей зі спеціалізацією «практична психологія» у межах аудиторної роботи.

Організаційно-методичні умови забезпечення підвищення рівня професійної компетентності практичного психолога пов'язані з моделюванням ефективної системи навчально-виховних впливів на процес формування та розвитку фахових компетенцій. Домінуючими у сучасній системі освіти підходами до відбору психолого-педагогічних засобів реалізації компетентнісного підходу вважаються системно-діяльнісний та особистісний, хоча впроваджуються елементи акмеологічної та синергетичної моделі, представленої у працях С.Змеєва, О.Князевої, С.Курдюмова та ін.

Нині підвищення рівня професійної готовності випускників насамперед пов'язується з упровадженням модульно-рейтингової системи оцінювання навчально-пізнавальних досягнень студентів та кредитно-модульної системи організації змісту навчально-професійного матеріалу. Впровадження рейтингової системи оцінювання дозволяє стимулювати формування індивідуальної стратегії

навчально-професійної діяльності студентів [7]. Організація викладення навчального матеріалу із застосуванням регулятивної функції поведінки на основі суспільного схвалення та осуду дає змогу впливати на мотиваційно-орієнтаційний компонент навчально-пізнавальної діяльності студентів [4; 6]. Такі психолого-педагогічні механізми професійного становлення, що задіяні в умовах модульно-рейтингової системи, як делегування відповідальності за реалізацію власного психічного потенціалу в процесі засвоєння змісту теоретико-методологічної підготовки, оцінка навчально-пізнавальних досягнень студента в колективі, матеріальне стимулювання навчальної діяльності тощо, дозволяють підвищити рівень керованості процесом формування професійної компетентності майбутніх практичних психологів.

На нашу думку, основною проблемою щодо підвищення рівня сформованості професійних компетенцій майбутнього практичного психолога є невідповідність традиційних форм організації навчально-пізнавальної діяльності у вищій школі завданням індивідуально-психологічного розвитку психолога-фахівця. Професійно-особистісна компетентність психолога-практика є інтегральною особистісною властивістю, що виявляється у здатностях ефективно вирішувати типові задачі діяльності.

Шлях від опанування професійним змістом до формування таких новоутворень в структурі Я-концепції випускника, як професійна рефлексія та самооцінка, індивідуальний стиль професійної самореалізації, творчий підхід до вирішення завдань соціально-психологічної діяльності доволі складний. Лекції, семінарські та практичні заняття не дозволяють достатньою мірою інтегрувати різногалузеві знання та уміння вирішувати професійні задачі у струнку систему професійної готовності майбутнього фахівця. Однією з організаційно-методичних умов забезпечення їх розвитку є підвищення групових аналітико-діагностичних та корекційно-розвивальних видів діяльності.

Останніми роками активно впроваджується така відносно нова форма навчально-пізнавальної діяльності, як тренінг [10]. На думку Т.Яценко, вона є умовою саморозкриття та самовдосконалення кожного учасника групи. За результатами нашого спостереження, тренінги спілкування та особистісного розвитку в структурі підготовки майбутнього практичного психолога є необхідною психолого-педагогічною умовою формування його професійної компетентності. Саме за рахунок багаторазового моделювання та групового аналізу життєвих і професійно-орієнтованих ситуацій, використання рольових ігор (що дозволяє формувати статусно-рольову позицію студента у групі), осмисленню можливих шляхів вирішення тих чи інших конфліктів (міжособистісних, внутрішньоособистісних, внутрішньогрупових та ін.) зростає рівень особистісної готовності до опанування професійними компетенціями.

За результатами наших досліджень, що проводилися в процесі тренінгів спілкування та особистісного розвитку в системі професійної підготовки практичних психологів, активна суб'єкт-суб'єктна взаємодія між психологом-викладачем та студентом дозволяє ініціювати глибинні надособистісні механізми передачі професійного досвіду. За умов позитивного досвіду такої взаємодії в учасників тренінг-групи формуються необхідні комунікативні та інші значимі для їхнього розвитку вміння. Зокрема, формулювати, презентувати, відстоювати власну думку, прогнозувати та моделювати соціально-психологічні процеси, рефлексувати власні стратегії поведінки, свідомо застосовувати ті чи інші методи психологічного впливу.

Фактор групової динаміки поступово покращує соціально-психологічний клімат у колективі студентів. Це дозволяє більш ефективно використовувати психологічний потенціал групи як інструмент формування конкурентної позиції. Дезадаптованих у колективі однолітків студентів непокоять ситуації колективного контент-аналізу власної поведінки, однак уже на шостій-сьомій зустрічі тривога щодо самопрезентації знижується, поступаючись навчально-пізнавальним мотивам навчальної діяльності. Вправи, що потребують висловлення власних думок з того чи іншого приводу, а також незвична атмосфера професійно-тематичного спілкування вимагає демонстрування на заняттях знань з різних дисциплін професійного циклу комунікативних, соціально-перцептивних, інтелектуальних та інших здібностей учасників. Незвичною для студента є і система оцінювання діяльності. За умов здійснення оцінювання студентів не лише на основі встановлення рівня відтворення засвоєних теоретико-методологічних знань, а й опанування ними способів реалізації типових задач діяльності підвищується мотивація самореалізації власного психічного потенціалу. Однією із складностей формування професійних компетентностей майбутнього практичного психолога є невідповідність мотивів навчання вимогам професії. Саме у роботі тренінгових груп, на нашу думку, можна ефективно коригувати характер мотиваційно-ціннісних регуляторів поведінки студентів. Насамперед за рахунок позитивної оцінки особистісних здібностей та зниження значущості навчальних помилок в структурі самооцінки. Мається на увазі, що більшість студентів у процесі співвіднесення власних можливостей з вимогами професії схильні здійснювати констатувальний аналіз на основі ситуативних емоційно-негативних переживань, пов'язаних із неуспішністю. Підвищення рівня інтегративності групи позитивно вплинуло на характер та зміст суб'єктивних переживань зворотного зв'язку від учасників групи, що дало змогу студентам відчувати впевненість у своїх силах долати труднощі у навчанні.

Реалізація навчально-професійних завдань тренінгу, на нашу думку, значною мірою залежить від особистості викладача. Викладач-тренер є

носієм та взірцем професійно-нормативних та творчих засобів самореалізації. Інтерактивна взаємодія між студентом та фахівцем-психологом – наочний приклад професійно-психологічного ставлення до різних сфер життєдіяльності. Навчально-розвивальна функція такого спілкування обумовлена авторитетом викладача, повагою та потребою наслідувати його індивідуально-психологічний потенціал особистісною готовністю демонструвати корпоративні, гуманістичні та професійно-нормативні цінності власної діяльності.

Отже, аналізуючи сучасний досвід підвищення рівня ефективності професійної підготовки практичного психолога в умовах компетентнісного підходу, можна зробити висновки щодо важливої ролі таких психолого-педагогічних умов забезпечення високого рівня сформованості його професійних компетенцій, як професійно-особистісний потенціал викладачів, інтерактивний характер навчально-професійної підготовки, рейтингова система оцінювання навчально-пізнавальних досягнень та стимулювання розвитку конкурентоздатних якостей особистості випускника.

Література

1. *Бондар В.І.* Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В.І. Бондар // Початкова школа. – 2008. – №7. – С. 22–23.
2. *Галузеві* стандарти вищої освіти: Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра: за спец. 6.010100 – «Практична психологія» напряму підготовки 0101 – «Педагогічна освіта»: Проект / розроб. Т.С. Яценко [та ін.]. – Офіц. вид. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2004. – 325 с.
3. *Деркач А.А.* Акремологія: пути достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина. – М.: Луч, 1993. – 32 с.
4. *Митина Л.М.* Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М.: МПСИ, 2002. – 400 с.
5. *Пов'якель Н.І.* Професіогенез саморегуляції професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів / Н.І. Пов'якель. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 295 с.
6. *Сидоренко Е.В.* Мотивационный тренинг / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2007. – 171 с.
7. *Модульно-рейтингова* система. Загальні положення та методичні рекомендації: для викладачів вищих навч. закладів / Уклад. Л.В. Пшенична; Сумський держ. пед. ун-т ім. А.С. Макаренка. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2004. – 43 с.
8. *Професійна* підготовка практичного психолога: Зб. наук. праць / [В.І. Бондар та ін.]; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Ін-т педагогіки і психології, каф. практи. психології, каф. психології і педагогіки. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – 129 с.
9. *Чепелева Н.В.* Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель // Психологія. Зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, вип. III, 1998. – С. 35–41.

10. *Яценко Т.С.* Теория и практика глубинной психокоррекции: первая авт. шк. акад. АПН Украины Т.С. Яценко: Учеб. пособие для студ. вузов / Т.С. Яценко; сост. С.М. Аврамченко [и др.]; РВУЗ «Крымский гуманитарный ун-т» (г. Ялта), Центр глубинной психологии КГУ и АПН Украины. – Донецк; Ялта: [ДИПиП], 2008. – 267 с.

Анотації

Анна ШАПОШНИКОВА

Формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога: обґрунтування психолого-педагогічних умов

У статті обґрунтовано основні умови формування професійної компетентності, розглянуто психолого-акмеологічні, технологічні та організаційно-методичні фактори підвищення ефективності фахової підготовки та психолого-педагогічні чинники впровадження тренінгових технологій у навчально-професійну підготовку практичного психолога.

Ключові поняття: професійні компетентності, психолого-акмеологічні фактори, професійний тренінг, психолого-педагогічні умови, тренінгові технології.

Анна ШАПОШНИКОВА

Формирование профессиональной компетентности будущего практического психолога: обоснование психолого-педагогических условий

В статье описаны основные условия формирования профессиональной компетентности, рассмотрены психолого-акмеологические, технологические и организационно-методические факторы повышения эффективности профессиональной подготовки и психолого-педагогические условия внедрения тренинговых технологий в учебно-профессиональную подготовку практического психолога.

Ключевые слова: профессиональные компетентности, психолого-акмеологические факторы, профессиональный тренинг, психолого-педагогические условия, тренинговые технологии.

Anna SHAPOSHNIKOVA

Formation of professional competence of the future practical psychologist: a background of psychological and pedagogical conditions

The article is described the basic conditions of professional competence's formation; is considered psychological-acmeological, technological, organizational and methodical factors to increase the effectiveness of professional training, and psycho-pedagogical conditions of the introduction of coaching technology in the practical psychologist's educational and their professional formation.

Keywords: professional competence, psychological-acmeological factors, professional training, psycho-pedagogical conditions, coaching technology.